

UOT 339.

QƏRBİ AVROPA DÖVLƏTLƏRİNİN REGIONAL İQTİSADI TƏŞKİLATLARI VƏ QURUMLARI

PƏNAHƏLİYEVƏ MƏLAHƏT ÖMƏR qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, dosent

Marketing17@mail.ru

Açar sözlər: regional iqtisadi təşkilatlar, qurumlar, Avropa İttifaqı, Avropa İnvestisiya Bankı, Avropa Mülki Aviasiya konfransı

BİM-in hərtərəfli inkişafında beynəlxalq ticarətin və Transmilli kompaniyaların (TMK-lar) rolunun artması ilə yanaşı, inteqrasiya birliklərinin yaradılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. İnteqrasiya əlaqələrinin inkişafı özlüyündə BİM-in inkişafı deməkdir. İnteqrasiya proseslərinin aparılması üçün yaradılan qurumlar və institutlar tənzimləmə sistemini təşkil edirlər.

Məlumdur ki, 1951-ci ildə Paris müqaviləsinə əsasən Avropa Kömür və Polad Birliyi yaradılmışdır. Müqavilə Almaniya ilə Fransa arasında bağlansa da, İtaliya, Belçika, Niderland və Lüksemburq da müqaviləyə qoşulmuşdur. Bu müqavilə 1952-ci ildən qüvvəyə minmişdir. Sonra bu 6 ölkə təkcə kömür və polad üzrə birlik yaradılması ilə kifayətlənməyərək Atom enerjisi üzrə də birləşmək barədə 1957-ci ildə mart ayının 25-də Romada (İtaliya) müqavilə bağlamışlar. Həmin müqaviləyə əsasən Avropa İttifaqı Birliyi yaradılmışdır. Bu müqavilə 1958-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Bir müddət bu birlik qeyri-rəsmi olsa da, “Ümumi bazar” adlanırdı. 1968-ci ildən isə Avropa Birliyi adlanmışdır. Beləliklə, həmin vaxtdan hazırki dövrədək Avropa dövlətləri arasında inteqrasiya prosesləri genişlənmiş, İqtisadi və Valyuta İttifaqı formalaşmışdır. 1979-cu ildə hesablaşma vahidi olan – EKYU (Avropa valyuta sistemi) yaranmışdır. 1987-ci ildə Vahid Avropa aktı qərarlaşmışdı. Nəhayət, 1991-ci ilin dekabr ayında Hollandiyanı Maastrixt şəhərində Avropa Şurasının sessiyası olmuşdur. Sessiyada Avropa İqtisadi Birliyinin Avropa İttifaqı barəsindəki müqavilənin mətni bəyənilmiş və 1992-ci il fevral ayının 7-də üzv olan ölkələrin nümayəndələri tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu müqavilə 1993-cü il noyabr ayının 1-dən qüvvəyə minmişdir. Deməli, şərti olaraq 2 ay nəzərə alınmasa, AİB 1994-cü il yanvar ayının 1-dən Avropa İttifaqı Aİ adlandırılmışdır. [1, s.530]

Aİ öz fəaliyyətində, ilk növbədə, üç problemi ön plana çəkmişdir: siyasi ittifaqın formalaşdırılmasında məqsəd daxili siyasətlərin yaxından əlaqələndirilməsi, inteqrasiyaya əsaslanan xarici siyasət yeridilməsi, hüquqi sistemlərin yaxınlaşdırılması və Aİ Parlamenti rolunun artırılması nəzərdə tutulur.

Avropa İttifaqının tərkibinə aşağıdakı təşkilat və qurumlar daxildir: Avropa Şurası 1974-cü ildən ardıcıl olaraq fəaliyyət göstərir. 1986-cı ildə rəsmi hüquqi status alıb; Avropa Parlamenti 1957-ci ildə yaradılıb; Aİ-nin Nazirlər Soveti; Avropa Komissiyası; Avropa Məhkəməsi; Avropa valyuta institutu və Avropa Mərkəzi Bankı (Almaniya); Səhiyyə və Əməyin Mühafizəsi üzrə Avropa agentliyi (İspaniya); Tibbi Preparatların İxracı üzrə Avropa Aagentliyi (Böyük Britaniya); Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Avropa Agentliyi (Danimarka); Avropa Təhsil Fondu (İtaliya); Avropa Peşəkar Təhsili İnkişafı Mərkəzi (Yunanıstan); Avropa İttifaqı Tərcümə Mərkəzi, Avropa Patentlərinin Apellyasiya Məhkəməsi (Belçika) və s. Bununla yanaşı, buna aşağıdakı birliklər də daxildir [2, s. 325]:

Avropa İnvestisiya Bankı (AİB). Avropa İnvestisiya Bankı Avropa birliyinin maliyyə institutu olub, 1958-ci ildə Roma müqaviləsinə əsasən yaradılmışdır. Bu bankın Nizamnaməsi Avropa İttifaqı Nizamnaməsinin tərkib hissəsidir. Bankın əsas vəzifəsi Avropa İttifaqının

qərarlarına əsasən müəyyən edilir. AİB Kapital bazarında öz vəsaiti hesabına əməliyyat aparmaqla birliyin ölkələri arasında investiya qoyuluşunu maliyyələşdirir, layihələrin maliyyələşdirilməsinə yardım edir, inkişaf etməkdə olan ölkələrə, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrinə güzəştli borc verir. AİB-in faliyyəti aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir: sahibkarlara sənayenin, kənd təsərrüfatının inkişafına, ekologiya sahəsinə və energetika infrastrukturasına, xidmət və kommunikasiya sahələrinin inkişafına kredit verir; Avropa İnkişaf Fondu, Avropa Sosial Fondu və Avropa Kənd Təsərrüfatının İstiqamətləndirilməsi və Təminatı Fondu ilə birlikdə investisiya proqramlarının maliyyələşdirilməsini həyata keçirir. Aİ hər bir layihənin dəyərinin 50%-ə qədərini maliyyələşdirir.

AİB-in idarə heyətinin qərarına əsasən Aİ-nin üzvü olmayan, lakin yaxın əlaqələr saxlayan ölkə və birliklərə də borc verilməsi nəzərdə tutulur. AİB çərçivəsində “Müvəqqəti Edinburq Kreditləşmə Fondu” (1992) və Avropa İnvestisiya Fondu (1994) fəaliyyət göstərir.

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB). AYİB 1990-cı ildə yaradılmış və 1991-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. Bankın təsis edilməsində 40 ölkə iştirak etmişdir. Hazırda isə onların sayı 57-dir. Avropa İttifaqı və Avropa İnvestisiya Bankı da bura daxildir.

AYİB Ümumdünya Bankı və BVF ilə də yaxın əlaqə saxlayır. Şərqi Avropa ölkələrinə borc verilməsi barədə 1992-ci ildə bu bank ilə Yaponiyanın ixrac-idxal bankı arasında razılıq əldə edilmişdir. O, yüksək kredit reytingi olan beynəlxalq maliyyə təşkilatı statusuna malikdir. Belə status bu banka beynəlxalq kapital bazarına çıxmağa daha geniş imkanlar verir. Beləliklə, Beynəlxalq Kapital bazarından güzəştli şərtlərlə vəsait vermək imkanına malikdir.

AYİB Kommersiya müəssisələrinə 10 il müddətinə; İnfrastrukturun inkişafına, nizamnamə kapitalının təşkilinə 15 illiyə kredit verir.

AYİB-in əsas məqsədləri; Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində əməliyyat aparmaq, bu ölkələrin bazar iqtisadiyyatı sistemində keçməsinə kömək etmək, həmin ölkələrdə xüsusi sahibkarlığın inkişafına yardım etmək, kommersiya bankları ilə inkişaf bankının funksiyalarını əlaqələndirmək və s. Bankın qarşısına qoyduğu əsas məsələlər aşağıdakılardır: öz əməliyyatlarını müstəsna olaraq, Mərkəzi və Şərqi Avropada həyata keçirməsi; bu ölkələrdə demokratik institutların inkişafı və insan hüquqlarına hörmətin təmin olunması; kommersiya bankı və inkişaf bankının funksiyalarının birləşdirilməsi; Avropada ümumi durumun yaxşılaşdırılmasına köməklik edilməsi.

AYİB-nin başlıca vəzifəsi Avropanın keçmiş sosialist ölkələrinin bazar iqtisadiyyatına keçmələrinə köməklik göstərilməsi, eləcə də fərdi və sahibkarlıq təşəbbüsünün inkişaf etdirilməsidir. Bankın fəaliyyətinin əsas istiqamətləri: fərdi və özəlləşdirilmiş müəssisələrin maliyyələşdirilməsi; infrastrukturunun inkişafı layihələrinin maliyyələşdirilməsi; konkret layihələr üzrə məsləhətçi - texniki köməyin göstərilməsi.

AYİB-nin kredit fəaliyyəti aşağıdakı maliyyələşmə növlərini əhatə edir: kommersiya müəssisələri üçün maksimum 10 ilə, infrastrukturunun inkişafı sahəsində olan layihələr üçün 15 ilə qədər verilən kreditlər verir. [3, s.220]

Avropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı (ATƏT). ATƏT-in mənbəyi soyuq müharibə dövründə fəaliyyətdə olan və 1994cü ilə qədər Avropada əməkdaşlıq və təhlükəsizlik üzrə konfrans kimi fəaliyyət göstərən qurumdan başlayır. ATƏT bu vəzifəyə 1990-cı ilin yeni Avropa üçün Paris xartiyası, 1992-ci il Helsinki və 1994-cü il Budapeşt Sammiti vasitəsilə gəlmişdi. ATƏT-in məqsəd və vəzifələrinin tərkibinə münafiqələrə xəbərdarlıq edilməsi, silahlanmaya nəzarət, insan haqlarının müdafiəsi, böhranların aradan qaldırılması, həmçinin demokratik cəmiyyətdə silahlı qüvvələrin vəzifələri və səmimiyyəti üzrə davranış kodeksinin yaradılması aiddir.

ATƏT-in orqanları bunlardır: iki ildə bir dəfə toplaşan dövlət (hökumət) başçıların sammiti; ildə bir dəfə toplaşan ATƏT-in üzv-ölkələrinin Xarici işlər nazirlərinin şurası; Praqada toplaşan Siyasi Məsələlər üzrə Ali Şura və hər il Vyanada toplaşan Daimi Parlament Şurası. Varşavada yerləşən demokratik institutlar və insan haqları üzrə büro öz gücünü insan haqları problemlərinin və milli səviyyədə demokratik seçkilərin keçirilməsinin həllinə yönəldir. Milli azlıqların işləri üzrə ali

komissar Haaqada, Dünya və arbitraj məhkəməsi isə Cenevrədə yerləşir. Hər həftə Vyanada Təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq üzrə forumun iclası keçirilir.

ATƏT-ə xüsusi əhəmiyyət verən amillər, keçmiş soyuq müharibənin bütün iştirakçıları da daxil olmaqla, üzvlərinin tərkibidir. ATƏT tam həmrəylik prinsiplərinə əsaslanaraq fəaliyyət göstərir və kontinentdə Birləşmiş Ştatların iştirakı ilə Yeni Avropa Qaydasının təşkil edilməsi üçün əməkdaşlıq və diskussiyalara şərait yaradan vahid regional təşkilatdır. ATƏT-in üzvləri Avstriya, Azərbaycan, Albaniya, Andorra, Ermənistan, Belarusiya, Belçika, Bolqarıstan, Bosniya və Herseqovina, Macarıstan, Almaniya, Yunanıstan, Gürcüstan, Danimarka, İrlandiya, İspaniya, İtaliya, Qazaxıstan, Kanada, Kipr, Qırğızıstan, Latviya, Litva, Lixtenşteyn, Lüksemburq, Makedoniya, Malta, Moldova, Monako, Niderland, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Rusiya, Rumıniya, San-Marino, Müqəddəs Prestol, Slovakiya, Sloveniya, Birləşmiş Krallıq, Amerika Birləşmiş Ştatları, Tacikistan, Türkmənistan, Türkiyə, Özbəkistan, Ukrayna, Finlandiya, Fransa, Xorvatiya, Çex Respublikası, İsveçrə, İsveç, Estoniya, Yuqoslaviyadır (Serbiyanın və Çernoqoriyanın üzvlüyü dayandırılmışdır). Əməkdaşlıq üzrə tərəfdaşlar Yaponiya, Koreya; Aralıq dənizi tərəfdaşları-Əlcəzair, Misir, İsrail, Mərakeş və Tunisdir. Katibliyi Vyanada yerləşir. [4, s. 305]

Avropa Mülki Aviasiya Konfransı (AMAK). AMAK Avropa Şurasının təşəbbüsü ilə 1955-ci ildə yaradılmışdır. Təşkilatın yaradılmasında Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının da fəal rolu olmuşdur. Bu təşkilatın tərkibinə aşağıdakı dövlətlər daxildir: Avstriya, Belçika, Bolqarıstan, Böyük Britaniya, Macarıstan, Almaniya, Yunanıstan, Danimarka, İrlandiya, İspaniya, İtaliya, Kipr, Latviya, Litva, Estoniya, Lüksemburq, Malta, Moldova, Monako, Niderland, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Rumıniya, Slovakiya, Sloveniya, Türkiyə, Finlandiya, Fransa, Xorvatiya, Çexiya, İsveçrə, İsveç.

Təşkilatın yaradılmasının əsas məqsədi: mülki aviasiyanın daha səmərəli istifadə edilməsi və təhlükəsizliyinin artırılması; üzv olan ölkələrin təklifləri, qərarlar əsasında mülki aviasiyanın inkişafı problemlərinin konkretləşdirilməsi; Avropa ölkələrinə aid olan problemlərin həll edilməsi üçün Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı ilə əməkdaşlığın artırılması və s.

Avropa Azad Ticarət Assosiasiyası, Avropa iqtisadi məkanı (AATA). AATA 1960-cı ildə Stokholmda Avropa iqtisadi cəmiyyətinə daxil olmayan, Qərbi Avropa dövlətləri ailəsi tərəfindən təyin olunmuş qanunların bazasında sənaye malları ilə azad ticarət zonasını yaratmaq məqsədilə imzalanmış Konvensiya əsasında təsis edilmişdir. Həmin məqsədə 1966-cı ildə nail olunmuşdur və artıq 1972-1973-cü illərdə Avropa cəmiyyəti ilə, Qərbi Avropa azad ticarət sisteminin yaradılmasına səbəb olan, azad ticarət haqqında müqavilə bağlanmışdır. 1992-ci ildə AATA Avropa İttifaqı ilə sənaye mallarının, xidmətlərin, kapitalın və adamların sərbəst (müəyyən edilmiş məhdudiyyətlərlə) hərəkət sistemini təşkil edərək, Avropa iqtisadi məkanının yaradılması haqqında müqavilə imzaladı.

AATA-nın orqanı Nazirlər Şurası, Daimi Komitə, parlament üzvlərinin Komitəsi, Konsultativ komitə və Məhkəmədir. AATA və Aİ birgə təşkilatlarla təkmilləşdirilmişdir. Assosiasiyaya İspaniya, Lixtenşteyn, Norveç və İsveçrə daxildir. AİM Norveç, İspaniya, Lixtenşteyn və Avropa ittifaqının üzv dövlətlərindən təşkil olunmuşdur.

Qərbi Avropa İttifaqı. Qərbi Avropa özündə müdafiə və təhlükəsizlik sahəsində, soyuq müharibədən sonra Şimali Amerikanın, Qərbi, Mərkəzi və Şərqi Avropanın keçdiyi keçid dövrünün nümunəsini göstərir. Başlanğıcdan bu birlik ilk növbədə hərbi ittifaq hesab edilirdi. Birliyə daxil olan ölkələr silahlı hücum zamanı Avropa çərçivəsində bir-birinə kömək etməyi öhdələrinə götürmüşlər. Qərbi Avropa ittifaqının orqanları: ildə iki dəfədən az olmayaraq iclasları keçirilən Nazirlər Şurası, İttifaqa daxil olan ölkələrin hər həftə görüşü keçirilən nümayəndələrinin Daimi Şurası, həmçinin 115 üzvü olan, Parisdə ildə iki dəfə görüşü keçirilən Parlament Assambleyasıdır. Qərbi Avropa ittifaqına Avropa İttifaqının on ölkəsi daxildir: Belçika, Almaniya, Yunanıstan, İspaniya, İtaliya, Lüksemburq, Hollandiya, Portuqaliya, Birləşmiş Krallıq və Fransa, Avstriya, Danimarka, İrlandiya, Finlandiya və İsveç müşahidəçi statusuna malikdirlər. Bolqarıstan,

Macarıstan, Latviya, Litva, Polşa, Rumıniya, Slovakiya, Sloveniya, Çexiya və Estoniya assosiasiya edilmiş tərəfdaşlardır, İspaniya, Norveç və Türkiyə isə assosiasiya edilmiş üzvlərdir. Təşkilatın katibliyi Brüsseldə yerləşir [1, s.15; 2, s.201; 4, s.558].

ƏDƏBİYYAT

1. Ələkbərov Ə., Vəliyev M., Məmmədov S. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər. Dərslik. Bakı, 2010, 648 s.
2. Nəsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik. Bakı, 2005, 350 s.
3. Kərimov C., Orucov A., Kərimova T. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar. Dərs vəsaiti. Bakı, 2008, 210 s.
4. Герчикова И. Международные экономические организации: регулирование мирохозяйственных связей и предпринимательской деятельности. М.: Консалтбанк, 2002, 624 с.
5. Шемятенков В. Европейская интеграция, М.: НОФМО, 2004, 2087 с.

РЕЗЮМЕ

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОРГАНИЗАЦИИ И УЧРЕЖДЕНИЯ ГОСУДАРСТВ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ

Панахалиева М.О.

Ключевые слова: *региональные экономические организации, учреждения, Европейский Союз, Европейский инвестиционный банк, Европейская конференция гражданской авиации*

Статья посвящена региональным экономическим организациям и институтам западноевропейских государств. Дана подробная информация об этапах создания Европейского Союза, принципах его уставного режима и текущей деятельности, создании организаций и учреждений, включенных в его структуру, принципах, механизмах и значениях для стран мира.

SUMMARY

REGIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS AND INSTITUTIONS OF WESTERN EUROPEAN COUNTRIES

Panahaliyeva M.O.

Key words: *regional economic organizations, institutions, European Union, European Investment Bank, European Civil Aviation Conference*

The article is dedicated to the regional economic organizations and institutions of Western European states. The article provides detailed information on the stages of establishing the European Union, its charter operation principle and its current activities, its structure, principles, mechanisms of operation and its importance for countries of the world.

Daхilolma tarixi:	İlkin variant	13.11.2018
	Son variant	25.06.2019